

Eesti Rahva Muuseumi korrespondentide võrgu juubel

Eesti Rahva Muuseum tähistas 29. septembril 2006 oma järjekordsel kirjasaatjate päeval piduliku aktusega muuseumi ülemaalse korrespondentide võrgu (KV) 75. aastapäeva. Sel puhul ilmus trükist ka raamat “Mälu paberil”, mis annab ülevaate KV tegevusest. Üle maa oli juubeliaktusele kokku tulnud terve saalitäis korrespondente. Aktusel said diplomi ka 4 uut au- ja 7 teenelist korrespondenti. Üldse on muuseumil aegade vältel olnud 25 au- ja 51 teenelist korrespondenti.

Esimese kümnendi (1931–1940) sai KV töötada iseseisvas Eestis. Asutamisaasta lõpul oli arvel 241 korrespondenti, 1940. aasta lõpul – 361. Võrgu tööd juhtisid järjestikku muuseumi rahvateadusliku osakonna juhataja Helmi Kurrik ning teadussekretärid Eerik Laid ja Helmi Üprus. Töö põhiluseks olid ERM-i poolt rahvakultuuri teemaikal laiali saadetavad küsimuslehed, mida sel perioodil jõuti välja anda 26. Vastuseid laekus rikkalikult. Kuus parimat vastajat said juba 1935. a. aukorrespondendi tiitli. Järgmistel aastatel lisandus neile veel 3 au- ja 7 teenelist korrespondenti.

Suvel 1940 alanud Nõukogude Liidu ja selle 1941–1944 välja vahetanud Saksa okupatsioon tõi tõsiselt muudatusi ka ERM-ile. 1940. a. sügisel lahutati see kaheks iseseisvaks muuseumiks: Riiklik Etnograafiline Muuseum Raadil ja Riiklik Kirjandusmuuseum Tartu linnas Aia (nüüd Vanemuise) tänaval, kuhu kuulusid arhiivraamatukogu, bibliograafiaosakond, käsikirjade osakond ja rahvaluulearhiiv. Omaette muuseumideks on mõlemad muuseumid jäänud tänini, kuigi vastavalt oludele muutus nimetus neil korduvalt.

Saksa okupatsiooni päevil 1942–1943 leidsin minagi ajutist tööd Raadi muuseumis, mis sai tol ajal tagasi Eesti Rahva Muuseumi nime. KV tööd juhtis sel perioodil Ilmar Talve, kes põgenes 1943. a. algul Saksa mobilisatsiooni eest Soome. Küsimuslehti jõuti korrespondentidele käiku lasta 9, neist valdav osa 1941. aastal. 1942. aastal lisandus kogu-nisti kaks teenelist korrespondenti – Artur Kroon Otepää ja Daniel Lepson Rāpina kihelkonnast.

Kui siis 1944. a. sügisel hävis lahingute käigus ERM-i hoone, pääses hävingust õigeaegselt maale varjule evakueeritud muuseumi varade hulgas ka KV arhiiv. Oktoobris, kui ERM oli kohtu rahva-

komissari Aleksander Jõeääre (endise Saaremaa advokaadi) vastutulekul enda käsutusse saanud senise kohtuhoone Veski tänaval, sai minust muuseumi etnograafilise osakonna teaduslik kaastööline, nagu teaduri ametikohta tollal nimetati. Töötasin sel kohal 1946. a. alguseni, mil muuseumi toleaeagne direktor Salme Rikas edutas mind teaduslikuks sekretäriks. Kuid juba aprilli lõpul lahkusin ERM-i teenistusest, et asuda aspirandina Tartu taotlema ülikoolis kandidaadikraadi, mis Nõukogude Liidus eelnes doktorikraadile.

Sõjasegadustes oli muuseumi ühendus korrespondentidega mõneks ajaks katkenud. Aastavahetusel 1944/1945 saabus Artur Kroonilt Vastse-Otepäält kiri, kus ta teatas, et on muuseumile värvanud uue korrespondendi, kellele palus saata KV liikmekaardi. Tolleaegseile oludele iseloomulikult soovis ta ühtlasi teada, “kas on lubatud teha fotograafilisi ülesvõtteid väljas” (ERM-i arhiiv, f. 1, n. 1, s. 8, lk. 131). Direktori korralduse kohaselt vastasin talle 14. veebruaril 1945: “Tervitan esimest ERM-i korrespondenti, kes pärast sõjasegadusi muuseumi jälle meelde on tuletanud. Kahjuks ei ole ERM seni veel mahti saanud asuda sõjas laiali pillatud Korrespondentide Võrgu reorganiseerimisele, kuna meie töötajaid kogu aeg seovad pakilised varade sästmise ja reevakueerimise küsimused. Kahtlemata aga loodame Võrgu pea jälle hoogsalt tööle rakendada. Seepärast tänu meie uue kaastöölise hankimise eest! [---] Kui Teil mahti leidub, võiksite esialgu jätkata jõudumööda tööd meie heaks iseseisvalt antud ümarguste ülevaadete näol, näit. vanemast loomakasvatusest, liiklemisvahendeist vms. Fotografeerimine on lubatud ja uue täiendava etnograafilise pildimaterjali eest oleme tänulikud.” (samas, lk. 132) Alla kirjutasin KV juhataja asetäitjana. Sealpeale jäingi KV juhatajaks, kuni Aliise Moora augusti-septembri vahetuse paiku 1945 selle ameti minult üle võttis.

12. märtsil 1945 läkitati ajalehtedele minu koostatud lühike üleskutse “Eesti Rahva Muuseumi korrespondentidele”, mis kõlas järgmiselt: “Eesti Rahva Muuseum sai tõsiselt kannatada fašistide hävitustöö all. Hävitati muuseumi hoone Tartus Raadi mõisas ja osa kogusid. Ometi pääses hävingust suurem osa ERM-i koondatud

kultuurivaradest tänu õigeaegsele ametnike hoolele. Säilisid ka ERM-i korrespondentide poolt aastate jooksul muuseumile usinalt saadetud künnend tuhanded leheküljed erilise väärtusega rahvateaduslike materjale.

See suure väärtusega materjalikogu ei või jääda poolikuks, seda tuleb ka edaspidi pidevalt täiendada. Koos kogu meie rahvaga on kindlasti ka ERM-i rahvateaduslike korrespondentide võrk sõja-aastate vältel tõsiselt kannatada saanud. Seda enam on allesjäänud korrespondentide kohuseks senisest veelgi innukamalt asjast kinni haarata, et tubli ja väärtusliku kaastööga täita sõjas tekkinud lünki.

Eesti Rahva Muuseum kutsub üles kõiki oma seniseid korrespondente kaastööd jätkama. Muuseumil pole mingit ülevaadet korrespondentide võrgu praegusest koosseisust. Teatage ERM-ile oma praegune aadress, et oleks võimalik teiega kontakti astuda! Värvake korrespondentide võrgule uusi tublisid kaastöölisi! Kõik, kes soovivad kaasa aidata eesti vana rahvakultuuri nähtuste selgitamisele, teatagu sellest aadressil: Eesti Rahva Muuseum, Tartu, Veski tn. 32.”

See avaldati 20. märtsi Postimehes ja Õhtulehes ning 23. märtsi Rahva Hääles. Vastuseid üleskutsule laekus märtsi ja aprilli jooksul vaid tosinajagu, sealhulgas ka ilmekas tekst teeneliselt korrespondendilt Daniel Lepsonilt Veriora vallast Leevilt (30. III 1945): “Kuulda saades, et ERM ära hävitadi see täitis hinge püha vihaga. Kuid nagu Teie kirjast ajalehele selgub, et pole veel kadunud kõik, siis tänu taevale. [---] Olen nagu mõni jändrik puu kehval karjamaa serval, keda ükski torm ega maru ei murra, ainult oksid ja lehti vähe sasib, tuleb päikse paiste jälle haljendab.” (ERM-i arhiiv, f. 1, n. 1, s. 8, lk. 180) Saabus ka kolm soovi ERM-i korrespondendiks hakata (samas, lk. 189, 191, 342).

Ajalehtedes avaldatud üleskutsu vähese vastukaja tõttu läkitasin 15. mail 1945 korrespondentidele ringkirja järgmise tekstiga: “Olete viimaste aastate jooksul oma kaastööga tublisti kaasa aidanud eesti rahvakultuuri uurimiseks vajalikkude materjalide kogumisele. Tähenatud materjalide kogumine pole veel kaugeltki lõppenud ja jätkub kahtlemata jooksvalt veel paljude aastate vältel. Eesti Rahva Muuseum on veendunud, et nõustute ka edaspidi oma kaastööd jätkama. Leidus Teil seni idealismi igapäevärühmamiste kõrval vabatahtlikult aega kulutada meie rahvakultuuri nähtuste kirjeldamiseks, siis küllap leidub seda ka edaspidi. Sellisel kulutatud aeg pole kunagi asjatult raisatud. [---] Meie sõjas laialipillatud korrespondentide võrgust ülevaate saamiseks on

hädavajalik saada igalt korrespondendilt nõusolek kaastöö jätkamiseks.” (samas, lk. 163)

Seegi ringkiri tõi vaid üksikuid vastuseid. Neist väärrib esiletõstmist teenelise korrespondendi Aadu Toomessalu vastus Saaremaalt Laimjalast: “Teie ringkirja saime kätte. Täname väga. Ootasin Teilt kaua igatsusega elumärki. Sest enam kui pool aastat on mul sidemed olnud (ERM-i) katkenud ja nüüd tunnen tõsist rõõmu, et jälle on kõik korras. Olen usus ja lootuses et saan oma lemmik alal jälle endiselt töötama nagu olen seda teinud aastaid. [---] Armastan oma rahvakultuuri ja pühendan oma vabaaja selle uurimisele ja kogumisele.” (samas, lk. 439)

Aktiivsete korrespondentide arv oli visa kasvama. 27. novembril 1945 peetud muuseumi teadusliku nõukogu koosolekul oli võrgu töö selle juhataja Aliise Moora ettekande alusel arutusel, kuid olulist pööret paremuse poole see kaasa ei toonud. 13. juulil 1946 avaldas A. Moora Postimehes uue üleskutsu – “Alustage vana rahvakultuuri pärimuste kogumist”. Kui ma pisut rohkem kui kuu aega hiljem (25. augustil 1946) omalt poolt ajalehes Sirp ja Vasar pealkirjaga “Minevikuvara talletamisest” avaldasin pikema ülevaate korrespondentide võrgu tööst, pidin nentima, et ERM-il on praegu vaid umbes 60 korrespondenti, mistõttu ikka veel on käsil “raske ülesanne – taastada oma korrespondentide võrk jälle tihedaks üle kogu maa”. Ühtlasi märkisin, et KV 15-aastase tegevuse vältel on laekunud üle 60 000 lehekülje väärtuslikku ainet “niisuguseilt laiaulatuslikelt aladelt nagu põllundus, karjandus, kalastus, söögimajandus, rahvarõivad jms. Samuti on kogutud lähemaid andmeid rea üksikküsimuste kohta, näiteks mesindusest, linaharimisest, villatöötlemisest, tõrva- ja lubjapõletamisest, rahvapillidest jne. jne.” Parimate korrespondentidena tõstsin esile juba Jakob Hurdale häid materjale läkitanud Jaak Sõggeli Saarest, samuti Mari Sarve Karksis, Emilie Poomi Märjamaalt ja Artur Krooni Otepäält. Kuigi areng oli aeglane, kasvas võrgu liikmete arv järgnevatel aastail pidevalt.

Muidugi hakkasime võrgu töö aktiveerimiseks välja saatma ka uusi küsimuslehti. Esimesena tuli 1945. a. minu koostatud küsimusleht nr. 38 ratsutamise kohta, millele järgnesid 1946 nr. 39 koduloomade kohitsemisest ning 1947–1948 nr-d 44, 45 ja 47 puutööst. 1959 lisandusid minult veel nr. 64 kirstudest ja 65 hobuserakendist. ERM-i küsimuslehtede koostajate hulgas jagan oma 7 küsimuslehega 10.–11. kohta. Esikoht kuulub Tamara Habichtile 21 küsimuslehega (1960–1977). Järgnevad Heiki Pärdi – 13 (1977–2004), Tiina Vöti – 12 (1947–1963) ja

Kirjasaatjad Eesti Rahva Muuseumi korrespondentide võrgu 75. aastapäevale pühendatud aktusel. Foto: A. Karm ja A. Ansu

Endla Looke-Jaagosild – 10 (1959–1977).

Üldse on 1932–2005 korrespondentidele avaldatud 222 küsimuslehte. Kõige arvukamalt on neid ilmunud 1963. a. – 14. Järgnevad 1960 – 10, 1969 – 9, 1941, 1986 ja 1993 – 8, 1938 ja 1981 – 7. Üheks oluliseks ühenduse pidamise vahendiks korrespondentidega on olnud alates 1925. a. välja antud ERM-i aastaraamatud, mida nad on saanud tasuta hea kaastöö eest.

Muuseumi poolt 22. aprillil 1946 EK(b)P Keskkomitee agit.-propaganda sekretärile Eduard Pällile läkitatud kirjas (ERM-i arhiiv, f. 1, n. 1, s. 14) rõhutatakse, et uues nõukogulikus ülesehitustöös “soovib ERM jätkata oma Aastaraamatu korrapärast ilmumist, et jälle teha oma teadusliku töö tulemusi laiadele hulkadele regulaarselt kätte saadavaks. Saates oma Aastaraamatut teistele teaduslikkudele asutustele Nõukogude Liidu alal ja välismaades, ja saades neilt selle eest vastu nende väljaandeid, peab Eesti Rahva Muuseum nendega etnograafilises uurimistöös kontakti ja vahetab kogemusi. Kuna seega Aastaraamat kogu muuseumi tööle ja selle populariseerimisele on väga olulise tähtsusega, siis palume Teie luba ERM-i Aastaraamatu XV trükkimisele.”

Aastaraamatu sisulise toimetustöö eest kandis hoolt Harri Moora, kuna trükkitoimetamine jäi minu ülesandeks. Tolleaegse kohustuslikult raamatu lõpus paikneva impressumi andmeil anti raamat ladumisele 23. novembril 1946 ja trükkimisele 11. märtsil 1947. Võib arvata, et ta siis suvel trükist tuli. Seega oli murranguline aeg Eestis

põhjustanud aastaraamatu väljaandmisel tervenisti 8-aastase pausi (1939–1947). Aastaraamatu korrapärane ilmumine aga kahjuks sellega veel teoks ei saanud. Järgmist, 16. numbrit tuli oodata tervenisti 12 aastat, kuni see muuseumi 50. aastapäevaga ühenduses lõpuks 1959. a. Jüri Linnuse toimetusel ilmus. Sealtpäele hakkas aastaraamat tööpoolest jälle enam-vähem regulaarselt välja tulema, nii et nüüd on jõutud juba 52. köiteni.

Vastuseid minu ratsutamise küsimuslehele (1945) laekus kuni 1947. aastani 85. Neist oli palju abi minu esimese teadusartikli “Ratsutamine – vana rahvapärane liiklusviis” koostamisel. See avaldati ERM-i esimeses sõjajärgses aastaraamatus 1947. aastal. Kui ma kevadel 1946 Tartu ülikooli aspirantuuri siirdusin, valisin oma kandidaaditöö teemaks seni täiesti uurimata rahvapärase puutöönduse. Sel puhul ilmusid aastail 1947–1948 minu puutöö-küsimuslehed. Nende rohkeid vastuseid kasutades kirjutasin 1949–1950 valmis oma kandidaaditöö. Samal ajal järsult halvenenud olude tõttu sain seda küll Tartu ülikoolis kaitsta alles 1955. aastal ja trükkis avaldati see veel viis aastat hiljem (1960, pealkirjaga “Eesti rahvapärane puutööndus”). Igal juhul olen muuseumi korrespondentidele tõsiselt tänulik, et nad oma asjalike vastustega on kaasa aidanud mitme minu olulise töö õnnestumisele.

Ants Viires